

Debats 38

Viatge a Escandinàvia 1911

JOSEP SANCHIS SIVERA

Introducció i edició de Rafael Roca

Traducció de Carles Fenollosa

institució
alfons el magnànim
centre valencià
d'estudis i d'investigació
València, 2021

Edició composta amb lletra Geller Text, l'interior s'ha imprès sobre paper offset cru de 90 g/m² i les cobertes sobre cartolina Marcate Cottage Ivory de 320 g/m²

© 2021, de la traducció: Carles Fenollosa

© 2021, de l'edició i la introducció: Rafael Roca Ricart

© 2021, Hereus de Josep Sanchis Sivera

© 2021, d'aquesta edició:

Institució Alfons el Magnànim

Centre Valencià d'Estudis i d'Investigació

Diputació de València

Corona, 36 — 46003 València

Tel.: +34 963 883 169

contacte@alfonselmagnanim.com

www.alfonselmagnanim.net

ISBN: 978-84-7822-853-9

DL: V-583-2021

Disseny de la coberta: Eugenio Simó

Maquetació: Collage-no Diseño Gráfico

Impressió: IMPRENTA
HISTÒRICA VALÈNCIA

Índex

Introducció	9
La present edició	49
Viatge a Escandinàvia	53
I. París, 18 de juliol	55
II. Colònia, 20 de juliol	62
III. La Westfàlia, 21 de juliol	69
IV. En el Bàltic, 22 de juliol	74
V. Copenhaguen, 24 de juliol	78
VI. Copenhaguen, 27 de juliol	84
VII. Copenhaguen, 30 de juliol	90
VIII. Copenhaguen, 1 d'agost	98
IX. Copenhaguen, 4 d'agost	103
X. Copenhaguen, 6 d'agost	108
XI. Copenhaguen, 7 d'agost	113
XII. Malmö, 8 d'agost	120
XIII. Estocolm, 9 d'agost	127
XIV. Estocolm, 12 d'agost	130
XV. Estocolm, 13 d'agost	136
XVI. Estocolm, 14 d'agost	142
XVII. Estocolm, 19 d'agost	149
XVIII. Estocolm, 19 d'agost	154
XIX. Estocolm, 21 d'agost	160
XX. Estocolm, 22 d'agost	168
XXI. Estocolm, 24 d'agost	173
XXII. Estocolm, 25 d'agost	178

Introducció

Un intel·lectual de primer ordre

L'escriptor i historiador Josep Sanchis Sivera (València, 1867-1937) és una de les figures centrals de la historiografia valenciana contemporània; un gran animador de la vida social i cultural que es desenvolupà, durant els darrers anys del segle XIX i el primer terç del XX, a la ribera del Túria; i un intel·lectual de primer ordre que, tal com va posar de manifest el professor Antoni Ferrando, «compartí l'amistat més cordial tant de Teodor Llorente i Olivares —el seu gran protector— com de Vicent Blasco Ibáñez —que tant l'apreciava».¹

Tanmateix, i malgrat haver estat qualificat, arran de la seua mort, com «uno de los investigadores más concienzudos y laboriosos que ha tenido Valencia»,² la vida i l'obra de Sanchis Sivera no han gaudit de l'atenció ni del ressò que, en correspondència a la seua qualitat i dimensions, els pertocaria. I és així que disposem de ben pocs treballs que miren de restablir la seua memòria i de fer-li justícia. Entre aquestes obres, cal destacar el llibre-recopilatori titulat *Estudis d'història cultural*, que el 1999 preparà el professor Mateu Rodrigo Lizondo i edità l'Institut Interuniversitari de

1 FERRANDO, ANTONI, «Pròleg», a: JOSEP SANCHIS SIVERA, *Estudis d'història cultural*, IIFV-PAM, València/Barcelona, 1999, p. 38.

2 *Almanaque de Las Provincias* per a 1940, València, 1939, p. 363.

Filologia Valenciana.³ Aquest excel·lent volum, que aplega una selecció de textos esparsos de Sanchis Sivera sobre temes com ara la tasca predicadora de Sant Vicent Ferrer i la dramaturgia religiosa antiga, constitueix, tanmateix, l'excepció a la manca d'atenció generalitzada envers la ingent obra que portà a terme aquest intel·lectual nostrat.

Nascut el 5 de gener de 1867 a la ciutat de València, en 1881 ingressà al Seminari Conciliar, on al cap de nou anys (1890) fou ordenat capellà, i dos després (1892) es doctorà en Teologia. Fruit de la seua vocació com a historiador, el 1896 —quan encara no tenia trenta anys— irrompé en el món de la investigació amb una obra titulada *Historia de San Vicente Ferrer* que, en les dècades posteriors, esdevingué títol de referència per als estudis vicentins. El 1900 fou nomenat canonge arxiver i bibliotecari de la Seu de Sogorb; i en febrer de 1904 entrà a formar part del Capítol catedralici de la de València⁴, on exercí com a redactor i administrador del *Boletín Oficial del Arzobispado de Valencia* i coincidí amb el que ha sigut qualificat com l'«historiador de la Renaixença»:⁵ Roc Chabàs i Llorens, canonge arxiver, de qui esdevingué deixeble i a qui, per sempre més, professà un gran deute moral i intel·lectual. Així mateix, cal destacar que Sanchis Sivera també ocupà la càtedra d'Història

3 SANCHIS SIVERA, JOSEP, *Estudis d'història cultural*, Mateu Rodrigo (ed.), IIFV-PAM, València/Barcelona, 1999.

4 «El Dr. Sanchis Sivera. Nuevo canónigo de nuestra Metropolitana», *Las Provincias* (18-II-1904).

5 BAS CARBONELL, MANUEL, ROQUE CHABÁS. *El historiador de la Renaixença*, Canfali Marina Alta, Dènia, 1995.

de l'Església, Arqueologia i Art de la Universitat Pontifícia de València.

En consonància amb el seu gran dinamisme social i intel·lectual, mantingué també una destacada activitat periodística que s'inicià a principis de la dècada dels anys noranta del segle XIX, quan començà a col·laborar en les publicacions periòdiques de caràcter catòlic i combatent *La Semana Católica* (1891-1893) i *El Regional* (1897-1898).⁶ Iniciat el Nou-cents, entrà a formar part de la redacció del diari *Las Provincias*,⁷ on establí una gran amistat amb el fundador i director del periòdic, Teodor Llorente i Olivares, patriarca de la Renaixença valenciana, del qual esdevingué amic, confessor i biògraf.⁸ I així, durant aquells anys, fou un assidu de les tertúlies culturals i literàries que se celebren a València, i que estaven encapçalades per historiadors i erudits com ara Teodor Llorente, Josep Martínez Aloy i Josep Enric Serrano i Morales.

En 1909, com a fruit del seu treball investigador i de la seua vinculació envers el moviment de la Renaixença, publicà el magne volum titulat *La Catedral de Valencia. Guía histórica y artística*, amb què havia obtingut un dels premis extraordinaris dels Jocs Florals de València de 1908.⁹ De

6 PÉREZ MORAGÓN, FRANCESC, «Noticia biográfica», a: JOSEP SANCHIS SIVERA, *Estudios d'història cultural*, IIFV-PAM, València/Barcelona, 1999, p. 15-45.

7 El 12 de maig de 1901 ja hi publicà l'article titulat «Audiencias del Papa. Un canónigo valenciano».

8 Al respecte, vegeu el seu treball: «Biografía del laureado vate Teodoro Llorente y Olivares», *Lo Rat-Penat. Revista Mensual*, 7, València, juliol de 1911, p. 290-370.

9 VALENTINO, «Obras premiadas en los Juegos Florales de «Lo Rat Penat». Guía histórica y artística de la Catedral», *Las Provincias* (28-IX-1908).

fet, des dels primers anys del segle XX, el seu nom estigué vinculat a la societat Lo Rat Penat, organitzadora d'aquells certàmens històrics i literaris. I és així que, el juliol de 1901, el trobem participant en les activitats del Centre Excursionista de l'entitat, del qual fou membre actiu i entusiasta, i fins i tot n'esdevingué president durant els anys 1904-1905.¹⁰

En aquest sentit, cal també remarcar que redactà el discurs de gràcies del consistori de mantenidors de l'edició dels Jocs Florals de València de 1902, un text que finalment va llegir en nom seu el poeta Ramon Andrés Cabrelles.¹¹ I que, des de 1891 i fins a pràcticament la seua mort, publicà una trentena de treballs de caràcter històric i literari a l'anuari titulat *Almanaque de Las Provincias*, que havia sigut fundat per Llorente el 1879.

L'any 1919 representa un punt d'inflexió en la biografia intel·lectual de Josep Sanchis Sivera, ja que fou el moment en què entrà a formar part, en qualitat de consiliari, del Centre de Cultura Valenciana, fundat quatre anys abans pels hereus intel·lectuals de la branca valenciana de la Renaixença. Des d'aquella entitat el nostre historiador desenvolupà una intensa activitat cultural que li comportà, amb el pas del temps, ser-ne nomenat director degà, càrrec que

10 Al voltant de l'origen i l'activitat del centre, consulteu el meu treball: *La Renaixença valenciana i el redescobrimient del país. El Centre Excursionista de Lo Rat Penat (1880-1911)*, Denes, Paiporta, 2011, p. 23-128.

11 Vegeu: «Extracte del discurs del honorable consistori de mantenedors escrit per lo M. I. Sr. D. Joseph Sanchis Sivera y llegit per D. Ramón Andrés Cabrelles», *Sis florades (1900-1905)*, Estampa de Federich Doménech, València, 1908, p. 191-194.

exercí per període de nou anys, des del juliol de 1927 fins al juliol de 1936.

D'aquell fructífer període, mereix ser destacada la seua col·laboració en el nonat Estatut d'Autonomia del País Valencià; i també, la seua presència com a signant de les Normes ortogràfiques de Castelló de la Plana (1932). En agraïment al seu treball, el 21 de juny de 1932 el Centre de Cultura Valenciana li tributà un homenatge «por su labor al frente de la misma [entitat] y por la publicación de sus más recientes libros». Com a resum de l'acte, que se celebrà al restaurant Les Arenes i que comptà amb la presència d'una cinquantena de persones, la premsa destacà que «su nombre es conocido no sólo en toda España, sino también en los centros culturales más importantes de Europa y América»; i el reconegué com «una de las personalidades culturales más eminentes de Valencia».¹²

En el moment d'esclatar la Guerra Civil espanyola Sanchis Sivera es trobava a Puigcerdà, on s'havia desplaçat a causa dels problemes de salut que arrossegava des de temps enrere. En assabentar-se dels dramàtics esdeveniments tornà ràpidament a València, «creyendo que podría con su presencia salvar los tesoros artísticos de la Catedral [...], y aquí no halló más que desengaños y persecuciones», segons que afirmà la necrològica que li va dedicar l'*Almanaque de Las Provincias*.¹³ Morí a la capital del Túria, a conseqüència de la

12 «El homenaje del Centro de Cultura al señor Sanchis Sivera», *Las Provincias* (22-VI-1932).

13 *Almanaque de Las Provincias* per a 1940, València, 1939, p. 728.

seua deficitària salut, deu mesos després, el 21 de maig de 1937, als setanta anys d'edat.

Escriptor i investigador ubèrrim, al llarg de la seua vida desenvolupà una fecundíssima i copiosa producció bibliogràfica que sovint signà amb el pseudònim de *Lázaro Floro*,¹⁴ i que el portà a conrear tot tipus de gèneres literaris, des de la filosofia, la teologia, la pedagogia, l'edició de textos i la història de l'art fins a la narrativa i la lírica. Sense oblidar, és clar, les cròniques de viatge, en l'exercici de les quals brillà amb llum pròpia.¹⁵ Amb tot, en el camp que més excel·lí fou en el de la història autòctona, tasca que li meresqué el qualificatiu d'il·lustre historiador valencià.

Lligat, precisament, al seu talent investigador i a la seua obstinada laboriositat, Sanchis Sivera fou nomenat membre de: l'Institut d'Estudis Catalans (1916), la Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona, les acadèmies de la Historia i de San Fernando, de Madrid, i l'Acadèmia de la Llengua Catalana. Finalment, cal assenyalar que la seua estima a la història, al poble i a la llengua també s'explicita en el fet que, com afirmà el seu deixeble Ramon Robres

¹⁴ *Ibidem*.

¹⁵ Per a un coneixement exhaustiu de la producció bibliogràfica de Sanchis Sivera, consulteu el treball «Bibliografia de Josep Sanchis Sivera», inclòs a: JOSEP SANCHIS SIVERA, *Estudis d'història cultural*, Mateu Rodrigo (ed.), IIFV-PAM, València/Barcelona, 1999, p. 47-56; i confeccionat sobre la base de l'article «La copiosa producció històrica del canònic Sr. Sanchis Sivera», *Almanaque de Las Provincias* per a 1940, València, 1939, p. 363-368, que quatre anys després fou ampliat per Carles Salvador a «Obres de Sanchis Sivera no enregistrades en el seu índex», *Almanaque de Las Provincias* per a 1944, València, 1943, p. 155-156.

Lluch, volia que l'anomenaren «Josep», en valencià;¹⁶ i que el seu mestratge exercí un notable ascendent sobre Manuel Sanchis Guarner (1911-1981), del qual era oncle. Ascendent que el lingüista i professor no s'estigué de reconèixer i d'agrair públicament.

Un viatger infatigable

A banda de canonge, historiador i periodista, Josep Sanchis Sivera fou un viatger il·lustrat i infatigable que recorregué tot el continent europeu i més enllà, una activitat que enllaçava perfectament amb la seua vocació intel·lectual i el seu afany de coneixença.¹⁷ No debades, el juny de 1933, al llarg de la memorable semblança —titulada «Mossén Sanchis Sivera, canonge exemplar»— que publicà el setmanari *El Camí*, Jesús Ernest Martínez Ferrando al·ludia a la «seua set de cultura que l'empeny a estudiar i a viatjar [...], sempre desitjós d'enriquir els seus coneixements, i sempre neguitós pensant que la vida és curta per a les seues ambicions de saber».¹⁸

A banda dels múltiples desplaçaments que realitzà per Espanya, tenim constància que durant les dues primeres dècades del segle XX el nostre autor recorregué tot Europa i

16 ROBRES LLUCH, RAMON, «Notas para la biografía de don José Sanchis Sivera», *Las Provincias* (17-I-1940).

17 Al respecte, vegeu el meu article: «El historiador Josep Sanchis Sivera (1867-1937): el arte de viajar», *Itinerarios*, núm. 30 (2019), p. 185-198.

18 M[ARTÍNEZ] FERRANDO, [J.] E., «Mossén Sanchis Sivera, canonge exemplar», *El Camí*, núm. 68, 24 de juny de 1933, p. 4.

part d'Àsia i d'Àfrica.¹⁹ De fet, de molts d'aquests desplaçaments es conserven testimonis documentals. I així sabem que, entre els anys 1901 i 1913, visità Itàlia, Suïssa, França, Bèlgica, Holanda, Anglaterra, Alemanya, Dinamarca, Suècia i Egipte; viatges les notícies dels quals l'acrediten com un «perfecte *weltbürger*» o ciutadà del món, tal com el qualificà Martínez Ferrando.²⁰

De totes les visites a aquests països Sanchis Sivera deixà testimoni escrit en forma de múltiples cròniques que varen ser publicades, sobretot, al diari *Las Provincias*; i, algunes, posteriorment recollides en diversos llibres, com ara *Dos meses en Italia. Impresiones y recuerdos* (1902), *El mejor verano. Apuntes de un viaje a Suiza* (1903), *De Alemania. Notas de viaje* (1906) i *El país de los faraones. Impresiones y recuerdos de un viaje a Egipto* (1914).

D'una altra banda, moltes de les cròniques aparegudes a la premsa periòdica, i corresponents a alguns d'aquests viatges, varen ser agrupades pel propi Sanchis Sivera en volums facticis que conservà a la seua biblioteca particular; i que, ben probablement, estarien destinats a una futura edició en format llibre que, tanmateix, mai no arribà a produir-se. Així semblen suggerir-ho les correccions a mà que l'autor realitzà a les cròniques del seu viatge a Escandinàvia, per exemple.

De fet, en l'actualitat a la Biblioteca Valenciana es conserven, enquadrats, quatre reculls d'articles que es

¹⁹ *Almanaque de Las Provincias* per a 1940, València, 1939, p. 728.

²⁰ M[ARTÍNEZ] FERRANDO, [J.] E., «Mossén Sanchis Sivera, canonge exemplar»..., p. 4.

trobarien en aquesta situació: «Excursiones veraniegas. Apuntes sobre varias correrías a Bélgica, Holanda, Londres y París» (1903-1904), «Por Levante. Notas de viaje» (1904-1905), «Una excursión a Mallorca» (1905) i «Por tierras escandinavas. Apuntes de un turista» (1911-1912), l'obra que ara ens ocupa.

A propòsit de dos d'aquests volums facticis, cal dir que al final del llibre *El país de los faraones* (1914), extensa i detallada crònica del viatge que Sanchis Sivera realitzà a Egipte, hi ha un llistat d'«Obras de viajes del mismo autor» en què els reculls «Excursiones veraniegas» i «Por tierras escandinavas» apareixen assenyalats com a «obres esgotades». I que això ha induït alguns autors, com ara els redactors de la *Gran Enciclopèdia Catalana*, a considerar que la col·lecció d'articles titulada «Por tierras escandinavas» fou, efectivament, publicada com a llibre. El ben cert, però, és que aquelles cròniques tan sols varen veure la llum, per lliuraments, a les columnes de *Las Provincias*. I que, al marge dels aplecs que, a títol individual, pogueren elaborar-ne els lectors d'aquell diari, segurament l'única edició conjunta que varen conèixer fou la que, de manera casolana, confeccionà el propi Sanchis Sivera.

El viatge a Escandinàvia (1911)

Així, doncs, gràcies als vint-i-dos articles que, sota el títol de «Por tierras escandinavas. Apuntes de un turista»

i signats per Lázaro Floro,²¹ varen ser publicats al diari *Las Provincias* entre el 23 d'octubre de 1911 i el 5 de febrer de 1912 —i que nosaltres oferim en la seua traducció al valencià—, tenim un detallat coneixement del llarg viatge que Josep Sanchis Sivera realitzà a Dinamarca i Suècia des de mitjan juliol fins als darrers dies d'agost de 1911.²²

Amb tot, no és possible saber amb certesa quin dia partí i quin retornà a la Ciutat del Túria, ja que l'autor únicament assenyalà que la primera crònica fou redactada a París el 18 de juliol, i la darrera, a Copenhaguen el 27 d'agost. Però, podem calcular que aquella aventura degué durar un total de quaranta-cinc dies: des del 16 de juliol fins al 30 d'agost, aproximadament. Un viatge certament apassionant i curiós que el nostre autor realitzà en solitari; i que, des d'un punt de vista biogràfic, cal situar al final del període de major activitat viatgera. És a dir, quan ja era un turista experimentat.

Encara que els articles estan datats a nou llocs diferents (París, Colònia, la regió de Westfàlia, Hamburg, Kiel, el mar Bàltic, Copenhaguen, Malmö i Estocolm), l'objectiu declarat d'aquell periple eren les ciutats de Copenhaguen i Estocolm, on sabem que Sanchis Sivera passà dèsset i divuit dies, respectivament. Així, destaca el fet que dedicara qua-

21 Concretament, els articles hi aparegueren els dies 23, 30 i 31 d'octubre, 6, 9, 14, 15, 17, 20, 22 i 27 de novembre, 7, 13, 18 i 27 de desembre de 1911, i 2, 7, 8, 15, 22 i 29 de gener, i 5 de febrer de 1912.

22 Al respecte, vegeu el meu article: «Un valenciano entre valquirias. El viaje a Escandinavia de Josep Sanchis Sivera (1911)», *Studia Iberica et Americana*, núm. 5 (2018), p. 403-418.

tre de les vint-i-dues cròniques a explicar els detalls i les vicissituds del trajecte d'anada, sens dubte per la complaença que devia sentir a narrar tot tipus d'experiències, com ara qui eren els seus companys de compartiment o reproduir la conversa que mantingué amb els duaners.

D'aquesta manera, a la crònica inicial, datada a París el 18 de juliol de 1911 —setze dies després, per cert, de la defunció del seu mestre i amic Teodor Llorente i Olivares, els funerals del qual va presidir—, Sanchis Sivera se situava a mig camí de la seua primera destinació: la ciutat de Copenhaguen. I es presentava com un viatger que no amagava, ans el contrari, la joia i la il·lusió amb què havia iniciat aquella excursió a «les regions del nord»: «¡Dinamarca! Suècia! Hamlet! Les nits blanques! Vet ací el que m'obsessiona des que vaig eixir de casa», exclamava. De fet, eren tantes les expectatives que havia dipositat en aquella excursió al territori escandinau que la contemplació de la capital de França —on degué passar diverses hores d'aquell 18 de juliol i que, de normal, deia, era una ciutat que «em captiva, [...] m'atrau, [...] em subjuga»—, la contemplació de París li provocà gairebé apatia: «No exerceix en mi ara cap influència», escrigué.

D'altra banda, una de les informacions més interessants que ofereix aquell primer article és la de donar a conèixer amb quin tipus d'equipatge realitzava els seus viatges Sanchis Sivera: «Un maletí de mà amb allò més indispensable i... res més»; ja que parla a bastament del seu tarannà i estil de vida, que sens dubte prioritzava la llibertat i la comoditat

de moviment per damunt d'altres qüestions, com ara la vanitat indumentària. A més, en aquelles primeres línies el nostre autor també declarava quin era el seu ideal de viatge. Així, i a propòsit dels múltiples «americans, anglesos, belgues i encara espanyols» amb què es creuà aquell dia a París —acomodats «en enormes automòbils, amb bancs superposats en graderia, [...] per a vagar a través dels bulevards i avingudes»—, assegurà que «mai no he entés aquesta manera de viatjar», i que sentia «llàstima» «cap als qui gasten els seus diners per a veure i no comprendre». «Estic satisfet de viatjar de manera ben diferent», manifestava amb un cert orgull. I continuava:

«Preferisc a *veure* les coses, observar-les i estudiar-les, gaudir de l'emoció que l'art produeix en l'esperit, compenetrar-me amb la idiosincràsia d'un poble, extasiar-me davant les bel·leses de la natura, viure com els pardals, en llibertat completa, sense que ningú m'hi espere, obeint només al meu desig».

Heus ací resumit, en ben poques línies, l'ideal turístic —i també vital— de Josep Sanchis Sivera.

Des de París continuà fins a Colònia en tren, un trajecte que degué realitzar durant la nit del 18 al 19 de juliol. Com a anècdota explicà que quan ja pensava que viatjaria d'una manera mitjanament còmoda, en un compartiment ocupat tan sols per ell i un matrimoni anglès, hi apareguren «un nombrós grup de japonesos que prenen a l'assalt el meu cotxe», i que, per l'aparença i pel comportament, no li varen

fer cap gràcia: «Jo no sé si són saltimbanquis, llauradors o gent que viatja per plaer, però puc afirmar que si a Japó els seus habitants s'assemblen als que veig, renunciaré a visitar aquelles terres llunyanes», asseverava mordaç.

El tarannà de Sanchis Sivera, farcit de bon humor i epicureisme, emergeix amb força en el relat de diverses anècdotes, com ara quan explicà que, després de veure's forçat a baixar del tren per a superar la duana de la frontera belga, on tots els viatgers eren comminats a mostrar les seues maletes, tornà «amunt una altra vegada amb els meus japonesos; abans, però, bec un bon got d'excel·lent cervesa, que alça les meues decaigudes forces».

Així mateix, i com a manifestació de la seua llarga experiència viatgera, sovint el nostre autor deixà anar comentaris que acreditaven el seu vast coneixement del territori que trepitjava. Mentre el tren travessava Bèlgica, que descrivia com «el bell fragment de terra que separa França d'Alemanya», assegurà trobar el país «amb la mateixa bellesa, però amb més progrés encara que unes altres vegades». Igualment, no dubtà a evidenciar el seu esperit germanòfil en assegurar que Alemanya «és per a mi un país ben conegut, com els seus costums i usos». No debades l'havia recorregut pocs anys abans de nord a sud i d'est a oest, en el transcurs d'un interessantíssim periple que relatà puntualment al volum titulat *De Alemania. Notas de viaje* (1906). Finalment, la locomotora s'aturà a l'estació de Colònia, on Sanchis Sivera sojornarà, no sense abans —una vegada «refrescat ja el meu estómac amb una bona *chope*

de cervesa» i per tal d'esgotar les hores que li quedaven fins a la nit— recórrer els carrers més cèntrics de la ciutat i els voltants de la catedral.

La segona crònica periodística, datada el 20 de juliol, està dedicada a lloar les virtuts de Colònia, una ciutat que, «si em veiera obligat a viure a Alemanya, triaria [...] com a lloc de residència», asseverà. I entre les coses que més el fascinaven esmentava el Rin, la catedral —que qualificà com «la millor d'Europa»— i els seus habitants. Com ja li havia passat a París, la contemplació dels nombrosos grups de visitants que deambulaven per Colònia li provocà una nova i interessant reflexió al voltant de la procedència geogràfica dels turistes i el fet que viatjaren més o menys: «No obstant que ja n'estava convençut —escrigué—, dic ara encara més fermament que els únics que viatgen són els anglesos i els alemanys. Els francesos ronden dins la seua nació i els italians i els espanyols pels voltants dels seus pobles». I encara hi afegia: «Dic açò perquè en els meus viatges per aquests països mai he pogut fer servir l'espanyol o l'italià, i molt rarament francès. En canvi, l'anglès i l'alemany són parlats en tots els grups de turistes».

El nostre canonge abandonà Colònia poc després de les nou del matí del 21 de juliol. Ho féu en direcció a Kiel i novament en tren, en un cotxe de «tercera classe», informació que enllaçava amb el que havia manifestat en l'anterior crònica, quan s'havia inclòs entre els qui «viatgen a soles i amb pocs diners». Observador atent del paisatge, manifestà el gran plaer que li produïa travessar la Westfàlia, «immens

territori de llegendes, de muntanyes, de boscos i de praderes»; i contemplar, ni que fóra de pas, ciutats com Düsseldorf i Bremen.

En arribar a Hamburg invertí les sis hores lliures de què disposava, abans de continuar el viatge fins a Kiel, contemplant «la ciutat hanseàtica», «disposat a recórrer-la i gaudir de les seues admirables perspectives». La visita a aquella urbs —que qualificà com una «Babel, on se senten parlar tots els idiomes i dialectes de l'univers»— féu aflorar en ell la pregona estima i admiració que sentia per la cultura alemanya: «Mai no he contemplat un Hamburg tan bell com el de hui. Jo no sé què trobe ací d'original, però hi experimente extraordinària alegria». Amb tot, el que li semblà més atractiu d'aquella ciutat —«el que em fa somiar en el Gran Canal de Venècia i la inimitable badia de Nàpols»— fou el Binnenalster, el «deliciós» llac format pel riu d'aquell nom, a la vora del qual sopà en un restaurant freqüentat per «les esplendors del luxe hamburgués». Descrigué la nit com a «tèbia i perfumada», i el lloc, com a «un dels punts més deliciosos de la terra». «Crec que somie», assegurava.

Partí d'Hamburg a les onze de la nit. I en menys de dues hores, que aprofità per a dormir —«després de col·locar el maletí perquè em faça de coixí»—, recorregué els 112 quilòmetres que faltaven fins a Kiel. Una vegada allí, es desplaçà ràpidament fins al port, que era a la vora mateixa de l'estació de trens, i pujà a bord d'«un vapor molt menut» que li permeté creuar el Bàltic i arribar fins a Dinamarca, primera destinació del seu viatge.

Passà la nit del 21 al 22 de juliol navegant juntament amb «al voltant de trenta, de passatgers, entre anglesos, alemanys i danesos»; i ho féu a la coberta del paquebot, assegut al damunt d'«un muntó de lones», ja que aquell modest vaixell disposava de molt poques cabines, i totes estaven ocupades. Una de les informacions «personals», podríem dir, que ens proporciona el relat d'aquella nit que Sanchis Sivera es veié forçat a passar a la lluna de València és que fumava en pipa. Sabíem que era consumidor de cigars gràcies a la fotografia d'un dinar del 1904 en què se'l veu subjectant-ne un; però no que també fumava en pipa. D'altra banda, la bella travessia pel Bàltic li commogué l'esperit i li féu donar gràcies a Déu per un espectacle que qualificà de «superb, d'un espiritualisme encantador».

Finalment, és simptomàtic assenyalar que el primer que li cridà l'atenció en arribar al port danés de Korsør fou l'idioma, que era absolutament desconegut i inintel·ligible per a ell, una persona que dominava, a més del valencià i el castellà, l'italià i el francès, i que tenia coneixements avançats d'anglès i d'alemany (i segurament també de llatí, atesa la seua formació eclesiàstica): «No entenc ningú, ni puc parlar un mot», exclamà enutjat. Malgrat trobar-se ja en territori escandinau, encara li faltaven alguns quilòmetres fins arribar a Copenhaguen, el primer objectiu del seu viatge; una distància que, després de superar una nova duana, recorregué novament en ferrocarril, el mitjà de transport on començà «a gaudir els senzills costums del país», és a dir, l'amabilitat i tranquil·litat que traspuava el tracte amb la gent autòctona.

El país de les llegendes

L'aterratge a Dinamarca —que qualificà com «el país de les llegendes»— i la contemplació del paisatge despertaren en Sanchis Sivera una nova expressió característica del seu tarannà i esperit, sempre àvid de coneixement: «Sent immensa curiositat per allò desconegut», sentencià, «cosa que augmenta el meu desig d'arribar a Copenhaguen»; circumstància que es produí dues hores després d'haver abandonat Korsør. De fet, l'entrada a la capital de Dinamarca li provocà, com no podia ser d'una altra manera, una immensa alegria. No tan sols per haver assolit la primera meta d'aquell viatge, sinó perquè, a l'estació mateix, donà amb un mosso d'hotel amb el qual pogué parlar en francès: «Aquest criat és la meua providència, ja que ens entenem perfectament». Heus ací una eloqüent manifestació de la importància que, quan viatjava, el nostre autor donava a la comunicació i la conversa.

Les quaranta-vuit hores següents les dedicà, com ja podem imaginar, a voltar —«des de bon matí fins fer-se de nit» i «amb l'auxili d'un plànol, el Baedeker i les meues fortes i infatigables cames»— per tots els racons d'una ciutat que qualificà com a «magnífica, elegant, espaiosa, neta i digna d'ésser visitada pel frívol turista i fins per l'intel·lectual». Tot despertava la seua insadollable tafaneria: els canals, els jardins, les esglésies i els museus, fins i tot els «cafés i tavernes semisubterrànies». «Tot té aspecte de seductora jove—tut, de coqueteria», apuntava. I és que, a Sanchis Sivera, li